

megvizsgálni – a névcsoport megjelenésének időbeli és területi körülményeit bemutatva –, hogy mivel magyarázható a *kő* utótagú várnevek feltűnése és viszonylagos elterjedtsége a középkori Magyarországon.

Az értekezés a két vártípus neveinek összevető vizsgálatával zárul. A szerkezeti szempontú elemzésből kitűnik, hogy mindkét névanyagban az egyrészes nevek dominálnak, a névadási motívumok szempontjából pedig leggyakoribb a lokális viszonyra utalás. A várnevek funkcionális-szemantikai elemzése alapján megállapítható, hogy a mesterséges, ember által létrehozott helyek neveihez, így a településnevekhez képest is szegényebb a várnevekben megfigyelhető névadási motívációk köre. (Az összevetést – mivel a korabeli Magyarország teljes településnév-anyagának feldolgozása egyelőre nem áll rendelkezésre – a korszakban legnagyobb vármegye, Bihar igen gazdag névkincsének monografikus elemzése során levont tanulságok alapján szemléltettem.)

Az összevetést mind a két várnévi korpusz, mind a várnevek és településnevek vonatkozásában a névalkotási módok alapján is elvégeztem. Az ispánság kori és az új típusú várak névanyagát tekintve egyaránt elmondható, hogy a jelentésbeli névalkotással létrejött nevek mennyisége a legmagasabb. Csökkent viszont az átvételek aránya az idő előrehaladtával: a régi típusú várak neveinek több mint egyötöd része alakulhatott ilyen módon, míg az új típusú várakat megjelölő nevek kevesebb mint egytizede tartozik ide. Az olyan nevek, amelyek valamely szerkezeti változással alakultak, szintén valamivel nagyobb arányban vannak jelen a korai várnevek körében. A szintagmatikus szerkesztéssel alakult nevek az új típusú várnevek között jelentkeznek nagyobb számban. Mindkét vártípus esetében számolhatunk olyan várnevekkel is, amelyek morfológiai szerkesztéssel jöttek létre, ám ez a névalkotási mód a várnevek körében a többi névkeletkezési móddal szemben meglehetősen ritka. Némely várnév kapcsán többféle keletkezési mód is azonos súllyal merül fel, az új típusú várak nevei közül majd minden tizedik ide tartozik.

Az összegzés a várnevek és a Bihar vármegyei településnevek összevető elemzésével zárul, amely rávilágít arra, hogy amikor a helynévrendszerről, a műveltségi nevekről teszünk általános megállapításokat, akkor a várnevek csoportjára is tekintettel kell lennünk.

HAVASINÉ KOVÁCS HELGA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4797-4366>

HAINDRICH HELGA ANNA, Keresztnevtörténeti és szociolingvisztikai vizsgálatok

Nagykároly környéki sváb eredetű településeken

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvtudomány. Budapest, 2019.

309 lap + 82 lap melléklet

DOI: 10.15476/ELTE.2019.058

Témavezető: FARKAS TAMÁS. Opponensek: SLÍZ MARIANN, SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

Védés: 2019. november 27.

1. A disszertáció célja, forrásai, módszerei. Kutatásomban a Szatmár megyei Nagykaroly környéki sváb eredetű települések újmagyar kori keresztnevényagával, a névadási szokások változásával, szociokulturális hátterének vizsgálatával foglalkozom. A vizsgált

települések a következők: Csanálos, Kálmánd, Mezőfény, Csomaköz. Mind a négy, a korábbi háborúskodások idején elnéptelenedett faluba az 1700-as évek elején telepítették be a katolikus valláshoz tartozó svábokat. Ez az eredet máig befolyásolja a keresztnév-választást, holott a lakosság már jóval korábban nyelvcsereen esett át, magyar anyanyelvű. A névadást ugyanakkor a 20. századi impériumváltás, a kisebbségi helyzetbe kerülés és az államnyelvi kontextus, a század végétől növekvő mértékben pedig a nemzetközi hatások, a globalizáció is befolyásolta.

A kutatás célja természetesen nemcsak a nevek összegyűjtése, hanem az adatok feltárása és bemutatása mellett egyes jelenségek okainak a felderítése is. Munkám során fontos szerepet kap a névtani kutatásokban használt módszertan következetes alkalmazása, illetve az adott közösség jellemzői szerint, adott vizsgálati szempontok esetében azok továbbgondolása. A hagyományos névtani elemzési szempontok mellett újszerű vizsgálati lehetőségeket is alkalmazok, például az identitás és a névválasztás kapcsolata, illetve a név identitásjelölő funkciója vonatkozásában, valamint a keresztnévanyag nyelvi és kulturális hovatartozása szerinti rendszerezése kapcsán, ugyanakkor a nemzetközi kutatások eredményeit, azok módszereit is hasznosítom. A dolgozat így egyrészt névtörténeti és szocioonomasztikai feldolgozásainak eredményei, másrészt módszertani megoldásai révén kívánja gazdagítani a határon túli kisebbségi magyar névadás, névhasználat vizsgálatára irányuló kutatások eddigi eredményeit.

A névanyag történeti szempontú feldolgozásához írott forrásként a római katolikus egyházi születési anyakönyveket használtam fel, a rendelkezésre álló, 1826–2013 közötti anyagot gyűjtve és dolgozva fel. A korpusz 28 755 személy nevét tartalmazza. Az írott forrásoknak a jelenkori névadási szokásokra vonatkozó anyagát élőnyelvi gyűjtéssel, adatközlők bevonásával, kérdőíves kutatással egészítettem ki. Munkámban 199 kérdőív anyagát dolgozhattam fel módszeresen.

A vizsgált időszakot időbeli kiterjedtsége miatt korszakokra bontottam: közel 20 évet átfogó periódusokkal dolgoztam, úgy igyekezve felosztani a névanyagot, hogy a korszakhatárok a különböző társadalmi, politikai változások idejéhez igazodjanak. Így 8 korszakot különítettem el: I. 1826–1848, II. 1849–1871, III. 1872–1894, IV. 1895–1918, V. 1919–1944, VI. 1945–1964, VII. 1965–1989, VIII. 1990–2013.

2. A disszertáció felépítése. A disszertáció hat fejezetre tagolódik. Az elsőben a disszertáció tárgyáról, céljáról, a vizsgálatban érvényesített szempontokról írok összefoglaló módon.

A második részben a kutatási területet, a négy vizsgált település történetét mutatom be, kitérve a svábok lélekszámának alakulására az 1880-as népszámlálástól napjainkig. Az adatok bemutatásán túl igyekszem a változások háttérében felfedezhető társadalmi, politikai okokat is feltérképezni.

A harmadik részben a kutatás forrásairól és adatgyűjtési módszereiről olvashatunk. Az írott források jellemzőinek bemutatásán túl módszertani kérdésekről esik szó: a név és névváltozat viszonyáról, a név és írásváltozatok kezelésének lehetőségeiről, a latinul bejegyzett nevek kezeléséről, „dekódolásának” módjáról.

A negyedik rész a keresztnévadás 1826–2013 közötti változásait mutatja be. A hagyományosnak tekinthető névtani vizsgálati szempontok mellett újító megközelítés a keresztnévanyag nyelvi és kulturális szempontok szerinti vizsgálata. Kutatásomban a vizsgált neveket eredetük és közösséghez való kapcsolhatóságuk szerint egyaránt rendszereztem, kidolgozni

és a gyakorlatban is alkalmazni igyekezvén egy ilyen típusú – a magyar, a német és a román nyelv és névanyag kontextusában valamiképpen egyaránt értelmezendő – közösség névtani vizsgálatára alkalmazható szempontrendszer, illetve tipológiát.

Az ötödik fejezetben a kérdőívek anyaga alapján szinkrón motivációs vizsgálatot végeztem, külön figyelmet fordítva egy, a korábbi névtani vizsgálatokban kevés figyelmet kapó, a szülők iskolázottságával összefüggő szociológiai változóra. Munkám utolsó fejezetében az iskolázottság, identitás és névválasztás kapcsolatával foglalkozom.

3. A kutatás eredményei. A névdívat időbeli változása kapcsán megállapítható, hogy a vizsgált időszakok első felében alapvetően a hagyományosnak tekinthető nevek a népszerűbbek, a nevek terheltségi mutatója magas. Az időszakok második felében a listavezető neveknek csökken a terheltségük, ez a változás azonban lassú ütemű. A közösségben hagyományosnak számító, egyházi jellegű nevek háttérbe szorulása, az idegen eredetű nevek számának radikális növekedése összefüggésben áll adott társadalmi változásokkal, a globalizáció révén felerősödő nemzetközi hatás – akárcsak más országok esetében – a névválasztásban is tetten érhető. Az anyakönyvek alapján történő motivációs vizsgálat (szülői és keresztszülői névörklés, naptári névadás) eredményei is a fent említett változási tendenciákkal állnak összhangban.

A keresztnévek nyelvi-kulturális háttere, közösséghez kapcsolhatósága, névtípusok szerinti kategorizálása révén feltárható a névanyag szerkezetének összetétele és annak időbeli változása. A szakirodalmi előzményeket is figyelembe véve az általános és nyelvspecifikus szempontok alapján hét fő kategóriát (Magyar 1., Magyar 2., Német 1., Német 2., Román, Nemzetközi 1., Nemzetközi 2.) állítottam fel, illetve határoztam meg; a fő kategóriákat pedig a szűkebb, helyi névközösség névadási szokásai szerint további alkategóriákra osztottam. Így például a Magyar 1. kategóriába az egyházi nevek tartoznak, melyek latin(–görög), illetve más történeti kontaktusnyelvi közvetítéssel kerültek a magyar névkészletbe. Nyelvi behelyettesíthetőségük révén nyelvenként megfeleltethetők egymásnak. Hangtani változással idomulnak a magyar nyelvhez. Jellemzően az ómagyar, kisebb számban a középmagyar kor folyamán kerültek a magyar névkészletbe. A rendszerezés révén megfigyelhető, hogy a Magyar 1. csoport nevei a névviselők száma szerint hosszú időn át igen közkedveltek, s napjainkig a legjellemzőbbek. A vizsgált időszakok első felében a névviselők több mint 90%-a ilyen típusú nevet visel, a csökkenő tendencia az időszakok második felében erőteljesebb, főleg 1965 után.

Az utóbbi fél évszázad elemzésére irányuló motivációs vizsgálatból kiderül, hogy a félszázad második felében (1990–2014) a szülők körültekintőbben, több névválasztási motivációt figyelembe véve választanak nevet gyerekeiknek, mint az elsöben (1965–1989). Az első időszakban a névgyakoriság, a név vallásos jellege, a névörklés, illetve egy konkrét személy utáni névadás szempontjait gyakrabban vették figyelembe a szülők, mint a második korszakban. A második időszakban viszont a név hangzása, a névhangulat, a név hosszúsága, a keresztnév becézhetősége, eredete és jelentése, valamint naptári előfordulása volt fontosabb szempont.

A szülők iskolázottsága szerinti vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők több szempontot mérlegelnek a névválasztásnál, mint az alacsonyabb végzettségűek.

A név mint identitásjelölő elem különböző módokon érvényesül a Nagykároly környéki névadó közösségben. Kérdőíves felmérésem eredményei szerint névválasztáskor a

keresztnév eredetét (nyelvi jellegét) gyakrabban veszik figyelembe, mint a név románra fordíthatóságát, valamint a család- és keresztnév eredetbeli illeszkedését.

A magyar és sváb/német identitáskritériumok rendszerében a különböző komponensek eltérő fontossággal vannak jelen. A magyar nemzeti identitásfaktorok legfontosabb komponense az önbesorolás és a magyar anyanyelv, utána a kultúrnemzeti identitáskritériumok következnek. A sváb nemzeti identitás legfontosabb összetevője ugyancsak az önbesorolás, illetve a csoporthoz való tartozás büszke vállalása, mindemellett az eredetkritériumoknak van fontosabb szerepük. Az identitáskritériumok rendszerében a család- és keresztnév ezeknél mérsékeltebb hangsúlyt kap. A névsorrend vizsgálata, valamint a hivatalos és a mindennapi névhasználat különbségeit feltáró alfejezet eredményei szerint a mindennapi névhasználat magyardomináns, az adatközlők túlnyomó többsége román nyelvi diskurzusban is magyaros névsorrendben használja család- és keresztnévét.

A német eredetű családnevek őrzése, az utolsó két korszakban a Német kategóriába tartozó keresztnévek számának növekedése, és persze a rendelkezésünkre álló népszámlálási adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a Nagykároly környéki sváb eredetű települések lakói esetében semmiképp nem beszélhetünk identitásváltásról, hanem inkább a kettős identitás megjelenéséről.

HAINDRICH HELGA ANNA

ORCID: <https://orcid.org/000000024996317X>

PhD theses on Onomastics defended in 2019

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in *Névtani Értesítő*: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertation presented here: FEKETE, NORBERT: “...there is nothing more damning than anonymity...”: Pseudonymisation and institutionalisation of Hungarian criticism at the turn of the 18th and 19th centuries; KATONA, CSILLA: The phonological structure modifying sound changes in the Old Hungarian; KOVÁCS, HELGA: Castle names in the medieval Hungary; HAINDRICH, HELGA ANNA: Studies in the history of given names and socioonomastics in the Swabian communities in the region of Carei (Nagykároly), Romania.